

גאליקו שלא סמך כנראה אמילו אחד. רשות הסמיכה עברה איפוא לר' יעקב בירב השני, המוסמך השלישי על ידי מרן.

ר' יעקב בירב השני סמך שבעה חכמים ונתמול מזלנו שהגיע לידינו שטר־התקשרות (תעודה ג) שבו חתומים כל הנסמכים על־ידו: ר' משה גאלנטי, ר' אלעזר אזכרי, ר' משה בירב, ר' אברהם גבריאלי, ר' יום טוב צהלון, ר' חייא רופא ור' יעקב אבואלעפיא. מתי נסמכו חכמים אלה? אין ספק שלא לפני שנת שנ"ד (בשנת שנ"ג היה ר' משה אלשיך בחיים!). והנה ר' אלעזר אזכרי שהיה ללא ספק הזקן שבחבורה רשם בין חלומותיו: "שנת שנ"ו חכמים קבלתי סמיכת [חכמים]".⁴⁶ ואף־על־פי שמכאן אין ראיה שהוא נסמך ראשון, הדעת נותנת שהיה מן הראשונים (אין מסתבר שכסדר חתימתם היתה סמיכתם). בשטר ההתקשרות לא נזכרה השנה ומעתה אפשר לקבוע זאת בדיוק על־פי היום והחודש. כב באב לא חל ביום שישי אלא בשנת שנ"ה ובשנת שנ"ט ואין ספק איפוא שהשטר נכתב בשנת שנ"ט, זמן קצר לפני פטירתו של ר' יעקב בירב. סמיכתם של ששה החכמים האחרים נעשתה איפוא בין שנת שנ"ו לשנת שנ"ט, או בין שנת שנ"ד לשנת שנ"ט. ברם, אפשר שכולם נסמכו בפעם אחת, אלא שאין בידינו להכריע לכאן או לכאן. ר' יעקב בירב סמך איפוא רק שבעה חכמים ומספר גדול זה לא בא אלא לפי שהחכמים שנסמכו על־ידי מרן נפטרו או שנתפזרו במקומות אחרים. אף ר' חיים ויטאל עבר לדמשק.

הרבה גופי־הלכות יש ללמוד ממה שנתברר עד כאן. כיון שאנו יודעים שמות כל המוסמכים על ידי ר' יעקב בירב השני, רשאים אנו לשאול (מה שאין כן לגבי קודמיו) מדוע לא נסמכו חכמי צפת האחרים. ר' יוסף מטראני נחשב כבר בשנת שנ"ט עם חכמי ההלכה החשובים בצפת ומוניטין שלו יצא גם מחוץ למקומו. בשנת שנ"ט היו כל החכמים המוסמכים בני חמישים ומעלה, לבד ר' יום טוב צהלון שהיה כבן ארבעים.⁴⁷ ר' יוסף מטראני נולד בשנת שכ"ט והיה איפוא בן שלושים שנה בלבד והוא הדין חברו ר' אברהם שלום. גם ר' חיים ויטאל עצמו נולד בראש־חודש חשון שנת ש"ג⁴⁸ והיה איפוא בעת שנסמך בן ארבעים ושמונה שנים.

ממילא מתעוררת השאלה, אם החכמים החשובים האחרים שהיו בצפת באותו זמן נסמכו על ידי קודמיו של ר' יעקב בירב השני או שלא נסמכו כלל; האם לא כל חכמי צפת הכירו בחשיבות הסמיכה או שלא נמצאו ראויים. חכמים אלה נמנו עם גדולי צפת והיו חברי "בית־הועד": ר' שם טוב עטייאה, ר' משה ן' מכיר, ר' שמואל די־אחידה, ר' יעקב ששון, ר' יוסף ן' טבול, ר' גדליה הלוי, ר' סולימאן ן' אחנה, ר' מסעוד אזולאי, ר' טוביה הלוי ור' יעקב פאלקון. בחודש אב שס"א

(46) ש' ליברמן, משהו על מפרשים קדמונים לירושלמי, ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, גיריורק תש"י, עמ' שד. ליברמן כותב "ואין לדעת אם זו רשימת חלום או מעשה שהיה".

(47) הנוהג בצפת היה למנות דיינים שלא הגיעו לארבעים שנה. וכך מעיד מרן: "מנהג פשוט בכל קהלות תוגרמא להעמיד ת"ח בחורי' שהגיעו להוראה לדין ולהורות במקום שיש גדולים מהם בחכמה והם זקנים יותר מארבעים שנה, ולא נשמע מעולם פוצה פה ומצפצף. וכן ראיתי מורי הריב"ר היה ממנה במקומו פה צפת תוב"ב דיינים שלא הגיעו למ' שנה" (שו"ת "אבקת רוכל", סי' רא, דף קכט, א). גם מרן עצמו נהג כך. ר' להלן הע' 75. והוא כנראה ההבדל בין דין סתם ובין חבר "בית־הועד". [בענין זה היו חילוקי־דעות חריטים בין מרן לחמב"ט ועל כך כתב חמב"ט את שתי אגרות הפולמוס שלו. ר' הע' 9.]

(48) ס' החזיונות, מהדורת אשכולי, ירושלים תשי"ד, עמ' א.

חתמו יחד עם החכמים המוסמכים ר' יום טוב צהלון ור' חייא רופא⁴⁹. עשרה הראשונים ודאי שהיו זקנים מאלה שנסמכו על ידי ר' יעקב בירב השני. כלום אף הם היו סמוכים ונסמכו אם על ידי מרן אם על ידי ר' משה אלשיך? דומה שלפחות לגבי שנים מהם, ר' סולימאן נ' אוחנה ור' מסעוד אזולאי, יש סמך להשערה שהיו סמוכים. בתעודה ה' כותבים חכמי צפת שכולם לבד שנים אלה היו נסמכיו של ר' יעקב בירב: "אשר סמכו את ידיהם עלינו". כלום יצא פרט זה ללמד על הכלל, או אין הכוונה אלא לר' יום טוב צהלון מחבר נוסח כתב הסמיכה וחבריו הנסמכים?⁵⁰

מבירור תולדותיהם של שבעה המוסמכים יצא לנו שכולם למדו בבתי־מדרשיה השונים של צפת: של מרן ר' יוסף קארו, של ר' יוסף סאגיש, של ר' שלמה אבסבאן, של ר' שלמה סאגיש ושל ר"מ ביסודו. כולם—מלבד ר' אלעזר אזכרי שאין לנו עליו עדות מפורשת—שימשו בבית־דין והיו בוודאי רבנים בקהלים השונים. העקרון שהונח ביסוד הסמיכה על ידי ר' יעקב בירב לסמוך ל"מבחר החברים הנמצאים שם בזמן הזה" נשמר איפוא גם בגילגולה הרביעי של הסמיכה והמוסמכים לא היו תלמידיו של המסמך דווקא.

ההסכמה שלא יוכל שום סמוך לסמוך לאחרים אלא אם כן ברשותו של ר' יעקב בירב השני באה לשמור על דרגת חשיבותו של התואר ולהגביל את השימוש בו. נמצינו למדים גם מכאן שלגבי חכמי צפת היתה הסמיכה תואר של ממש ולא של כבוד.

[ד]

עד שסמך ר' יעקב בירב השני את שבעה החכמים אין אנו מוצאים את שימוש של התואר "מוסמך" לנסמכי צפת מחוץ למקומם. גם בתשובותיהם ואגרותיהם לא הוזכר התואר אלא מעט. רק פעם אחת כותב המב"ט על מחדש הסמיכה "הרב הגדול המוסמך מורנו כמהר"ר יעקב בירב ז"ל"⁵¹, ורק פעם אחת קורא ר' יום טוב צהלון למרן, מתוך מאות רבות של פעמים שהוא מזכירו בתשובותיו, "הרב המוסמך מהר"ק ז"ל"⁵². בתעודות לא בא התואר אלא בשטר שנכתב בצפת בחודש חשון שנת ש"ט על צמר שקנה "החכם השלם המוסמך כמוהר"ר משה בירב נר"ו"⁵³ מסוחר באדריאנופול.

התואר מופיע בעיקר בשערי הספרים שחיברו המוסמכים ובפעם הראשונה בשר"ת מרן לאבן העזר. בנו ר' יהודה קארו, שהביא לדפוס את הספר בשאלוניקי בשנת ש"ח, כתב בשער: "להמאור הגדול הגאון הרב המוסמך כמוהר"ר יוסף קארו זצ"ל", ואילו במהדורות השונות של שלחן ערוך ושאר ספריו של מרן שנדפסו לפני כן—אין זכר לכך. אף בספריו של המב"ט—"קרית ספר"

(49) ר' אלעזר אזכרי ור' משה בירב לא היו בחיים. ר' יעקב אבואלעפיא היה בדמשק ואף ר' משה גאלנטי נמצא אז מחוץ לצפת ואין ספק שהוא הדין לר' אברהם גבריאל. ששה חכמים החתומים לאתריהם היו בודאי בני הדור הצעיר, ואלה הם: ר' אברהם די־בוטון, ר' שלמה הכהן, ר' יצחק די־בוטון, ר' יהודה ברזילי, ר' דוד קאשטריש, ור' יוסף ב"ר עזרא קאלדירון.

(50) להלן, מרק ד.

(51) שר"ת המב"ט, חלק ג, סי' רט, דף קפט, ד.

(52) שר"ת מהריט"ץ, סי' לא, דף כט, ג. ויתכן שנעלמו מעיני מקומות אחרים.

(53) שר"ת מהר"ם גאלנטי, סי' מג, דף כ, ג.

שנדפס בשנת שי"א, "בית אלקים" בשנת של"ו ותשובותיו בשנת שפ"ט — לא צורף תואר "המוסמך" לשמו. הוא הדין לספריו של ר' משה אלשיך שנדפסו בחייו ולספריו של ר' אלישע גאליקו. בספריו של ר' משה אלשיך שנדפסו אחרי פטירתו נמצא התואר רק בשני ספרים שנדפסו בשנת שס"ה ואילו בספרים אחרים שלו שנדפסו אותה שנה ולאחריה שוב לא נכתב התואר. בשער הספר "רוממות אל", פירושו על תהלים, כתוב: "מרנא ורבנא הדיין המצויין המוסמך". ובשער ספר תשובותיו: "הרב הדיין המצויין המוסמך כמוהר"ר משה אלשיך זלה"ה". לעומת זאת בספריהם של המוסמכים על ידי ר' יעקב בירב השני צויין התואר בכולם, — מלבד בספרו של ר' אלעזר אזכרי (שס"א) — בשו"ת מהר"ם גאלנטי (שס"ח)⁵⁴ וכן בשו"ת מהריט"ץ (תנ"ד) ובס' "מעשה חייא" לר' חייא רופא (תי"ב)⁵⁵.

מהי איפוא הסיבה לשתיקה זו על הסמיכה משך ששים שנה? אם ביקשו חכמי צפת לשמור זאת בסוד ולהעלים את הדבר מחכמי ירושלים וחכמי הגולה כדי שלא לעורר התנגדותם, הרי בתשובתו של ר' משה גאלנטי לקהילות דרום צרפת משבח הוא את בית הדין בצפת, שחבריו הם סמוכים. מצד שני קשה לתלות את הדבר במקרה.

קשה יותר השאלה: האם בגילגוליה של הסמיכה נשמרה אותה המטרה שהונחה ביסוד חידוש הסמיכה על ידי ר' יעקב בירב? הרלב"ח ניסה להוכיח מתוך טענתו של ר' יעקב בירב ששיקור תכלית הסמיכה היתה לקרב את מועד הגאולה, ששאיפתו האמיתית היתה "לנשיאות וחזרת הסנהדרין על ידו, כי הסמיכה לדון דיני קנסות והדברים התלויים בג' אינה מועילה כלל לקרב ביאת המשיח"⁵⁶. ולא זו אף זו: "כיון שעשה עמהם [עם חכמי צפת] שימנוהו יחידי וגם שימנוהו לראש ישיבה, נראה בעיני שכונתו היתה להיות נשיא לא להיות מבית דין של שלושה"⁵⁷. לא רחוק הדבר שהיתה לו לר' יעקב בירב שאיפה זו. באגרתו לרודוס הוא עצמו כותב על סמכותו המיוחדת: "דבר ידוע ומפורסם לכל הוא שאם יש אדם אחד בכל אלו המלכיות ובכל המקומות אשר נדחו שמה המגורשי ממלכו ספרד — שאין בהם גם א' מי שידוע לקרות הלכה כתקנה ולירד לעמקה מתוך פלפולה ולתוציא לאורה כל תעלומה אלא אני הוא המדבר בצדקה"⁵⁸. בסמכותו הגדולה הכירו לא

54) וכן בתעודה מחכמי וניציאה שנדפסה בסוף התשובות, דף ו, ג. זוהי התעודה היחידה מחכמי הגולה שבה נזכר התואר על מוסמך בעודו בחיים. אחרי פטירתו כתב עליו ר' יוסף יוזפא מפרנקפורט "הדיין המוסמך מהר"ר משה גאלנטי ז"ל מצפת". "יוסף אומץ", פרנקפורט תרפ"ח, הקדמה, עמ' XII.

55) ר' דוד קונפורטי כותב "רב מובהק ומוסמך ודיין" רק על ר' יעקב אבואלעפיא ("קורא הדורות", מהדורת קאסל, ברלין תר"ו, דף מב, א). ר' חיים שבתי משאלוניקי בפולמוסו עם ר' יום טוב צהלון, כתב עליו בשנת ש"ס: "חשב עצמו לרב מוסמך וכאילו אנו מבקשים סמיכתו" (שו"ת מהרח"ש, חלק ב, שאלוניקי תע"ה, סי' לב, דף קיג, ג), ואפשר שכיוון לסמיכה.

56) שו"ת הרלב"ח, דף שו, ב.

57) שם, דף שכ, ב. לדברי הרלב"ח אותם חכמים בצפת שהתנגדו לחידוש הסמיכה היו חוזרים בהם אם היו שנים אחרים מתמנים עם ר' יעקב בירב. ור' גם דף רפג, ב; שי, א; שיג, ב; שכא, ב. כ"ץ משער על-פי דברי הרלב"ח (דף רפג, ב) שבאותם שבועיים ימים שר' שלמה חזן, שליח חכמי צפת עשה בירושלים, הוסיף מהרי"ב בירב לעצמו באספה חשאית "את התואר נשיא, ראש הסנהדרין לעתיד לבא" (ציון, שם, עמ' 31).

58) שו"ת הרלב"ח, דף שכב, א.

רק חכמי צפת ותלמידיו אלא גם הרדב"ז שהתנגד לסמיכה, שעל מהר"י בירב הוא כותב "הגדול שבהם", בחכמי צפת⁵⁹.

אף-על-פי-כן יש הרואים בפעולתו של ר' יעקב בירב מעשה להתשת הגאולה בלבד, שהיתה קשורה בחידוש הסמיכה, על-פי דברי הרמב"ם, ששיבת השופטים קודמת לגאולה⁶⁰. הקמת הסנהדרין היא איפוא רק גורם להתשת הגאולה ועיקר מאווייו של ר' יעקב בירב היה לעמוד בראש הסנהדרין כדי להיות מקבל את פני תגואל⁶¹. דומה שאם כי גורם הגאולה היה מכריע בחידוש הסמיכה, ספק הוא אם יש לשלול את הדעה שחכמי צפת ביקשו להקים מרכז לעם ישראל שעני כל הגולה תהיינה נשואות אליו ולהחזיק בידם סמכות זאת. תקופת חידוש הסנהדרין אינה תקופת מעבר שעם תחילתה סיומה ומיד לאחריה תבוא הגאולה, וקשה להפריד בין שני העניינים. ההתפתחות שתלה בצפת מעצם חידוש הסמיכה מלמדת שהכרת הגולה בסמכותם של חכמי צפת היתה תכלית לעצמה אם כי הייחול לגאולה לא חדל.

הסמכות למנות דיינים מומחים שיש להם תוקף לכופ את בעלי הדין היתה בידי ראש הגולה ובידיהם של ראשי ישיבות סורא ופומבדיתא. ריכוז סמכות זאת בידי ר' יעקב בירב — כטיעונו של הרלב"ח — ואחר כך גם בידיהם של כל אחד מן הבאים אחריו, יש בו כדי ללמד שהמגמות לא נשתנו והיו כבעת שעלתה שאלת חידוש הסמיכה במחשבה בשנת רצ"ח.

עם פטירתו של רבי יעקב בירב השני לא בטלה עדיין הסמיכה. אבל אין ספק שלא היתה לה אותה משמעות כבתחילה. הדבר קשור במצבה של צפת, שהגיעה אז לסוף התקופה של שקיעת שמש. הרבה מן החכמים החשובים נפטרו או שנתפזרו למקומות אחרים ומצבה הכלכלי והמדיני הורע מאד⁶². שנים מהנסמכים על ידי ר' יעקב בירב השני, ר' חייא רופא ור' יעקב אבואלעפיא, סמכו לאחרים; הראשון סמך כנראה את תלמידו המקובל ר' בנימין הלוי⁶³. הנסמכים על ידי ר' יעקב אבואלעפיא היו בנו ר' חיים אבואלעפיא הזקן⁶⁴ ור' יאשיהו ב"ר יוסף פינטו⁶⁵, שנסמכו

(59) בפירושו למשנה תורה, הל' סנהדרין ד, יא.

(60) פירוש המשנה, סנהדרין א, א. ור' כ"ץ, עמ' 39.

(61) כ"ץ, שם, עמ' 45.

(62) ראה דברי המבי"ט: "וכל שראוי לדון שנתנו לו רשות ב"ד לדון אע"פ שלא רצו בעלי דינים ואין רשותן מועלת לכופ את בעלי דינים בח"ל עד שיטול רשות מראש גלות". "קריית ספר", סנהדרין ד.

(63) ראה: שלוחיה של צפת בזמן שקיעתה, אוצר יהודי ספרד, ב, תשי"ט, עמ' 77.

(64) עדות זאת הגיעה אלינו מפיו של ר' יעקב ווילנא "שקבל מרבו ורבו מרבו עד הרב המוסמך בנימין הלוי זלה"ה". ר' חיים אברהם ב"ר שמואל מיראנדה, "יד נאמן", שאלוניקי תקס"ד, דף יד, א. ידיעה זו מסר לי א"א הראשון לציון הרב הראשי לישראל יצחק נסים יצ"ו. ועל-פיו גם א' יערי, תעלומת ספר, ירושלים תשי"ד, עמ' 63.

(65) המקור היחיד על כך הם דבריו של חיד"א, שם הגדולים בערכו. ור' גם "ברכי יוסף", אורח-חיים, סי' רסא, א: "והרב המוסמך מהר"ר חיים אבואלעפיא הזקן בנו של הרב המוסמך מהר"ר יעקב אמר...". ראש דוד, מנטובה תקל"א, דף מה, א: "ושמעתי משם הרב המוסמך מהר"ר חיים אבואלעפיא ז"ל זקנו של מופת הדור מהר"א ז"ל שהיה מפרש...".

(66) תואר "המוסמך" צורף לשמו לראשונה בספרו "כסף נבחר" (ויניציאה שפ"א, דף כג, א). במתדורה ראשונה של ספר זה, דמשק שס"ה, אין זאת. ר' גם בשער ספריו "כסף מזוקק" (ויניציאה שפ"ח) ר"כסף צורף" (אמשטרדם תפ"ט).

כנראה אחרי פטירתו של ר' חייא רופא בשלהי שנת שע"ז או בראשית שנת שע"ח⁶⁶, הן ר' חיים אבואלעפיא נולד בצפת בשנת ש"מ⁶⁷ בערך. ר' יאשיהו פינטו היה רב בדמשק, והרי אין סמיכה אלא בארץ ישראל. הקשר בין צפת דמשק היה הדוק ותדיר, ופעמים הרבה נודמנו חכמי דמשק בצפת, ואנו יודעים שסמוך לשנת שע"ז ביקר בארץ ישראל⁶⁸. מסורת היתה בידי משפחת החכמים לאניאדו מחלב שר' אברהם לאניאדו, בנו של ר' שמואל לאניאדו מחבר הפירושים למקרא, היה אף הוא מוסמך⁶⁹.

בשנת ש"ס בערך בטלה איפוא הסמיכה למעשה, ולהלכה — סמוך לשנת ש"פ. שני החכמים מארץ ישראל שעמהם פסקה הסמיכה היו ר' חיים אבואלעפיא שנפטר בירושלים בשנת תכ"ז — תכ"ח⁷⁰, ור' בנימין הלוי שנפטר בצידון בשנת תל"ב⁷¹. בתקופה של ששים שנה, בשנים החשובות ביותר בקורותיה של צפת, שריים היו חכמי צפת במתח עצום לחידוש הסנהדרין ובתוחלת לגאולת וסמלי הוא הדבר שתחילתו של מעשה על ידי ר' יעקב בירב וסופו על ידי ר' יעקב בירב הנכד! ועל עיסוקה של משפחת בירב בקבלה אין בידינו אפילו רמז!

[ה].

נברר עתה בקצרה את הידיעות העיקריות על ר' יעקב בירב השני ושבעה החכמים שנסמכו על ידו.

רבי יעקב בירב השני בנו של ר' אברהם ב"ר יעקב בירב. תלמידו של מרן ר' יוסף קארו ובתשובה ששלח אליו כתב "את זה דנתי בקרקע לפני מורי הרב"⁷². היה מדייני העיר

(66) ר' חייא רופא וספרו "מעשה חייא", ארשת, ספר ב, עמ' 117.

(67) ע"ע מ' בניהו, רבי חיים יוסף דוד אזולאי, חלק שני, עמ' רצח.

(68) עיין: מ' בניהו, רבי משה קאסטילאץ מחכמי מצרים רבו של ק"ק אשכנזים בצפת, תרביץ, שנה כט, תש"כ, עמ' 74. ור' בספרו "נבחר מכסף", ארם-צובה תרכ"ט, סי' לה, דף עב, ב. בדרך השערה אפשר לומר שהיה בארץ ישראל גם אחרי שנת שע"ד. ר' יאשיהו פינטו כתב פסק על קבלת-עדות שניתנה בירושלים בתמוז שע"ד ועליה כתבו ר' יעקב אבואלעפיא ור' יום טוב צהלון ("נבחר מכסף", סי' גב—נו, דף קג, א — קיד, א). בשנת שפ"ה עלה במחשבתו להשתקע בצפת. הוא כותב בהקדמה לספרו "כסף מזוקק" (ויציאה שפ"ח): "כי הוא [בנו] מבני עליה. אז אמרתי אעלה אל הר ה' על אדמת הקדש בעי' שחובר' לה יחדיו תור' וקדוש' בארץ הקדוש' צפת תוב"ב ושם אתן את דודי ואני ובני נעבר את ה'. ויהי כי עלינו ונשב מושב אלהי במקהלות קדושים חבירים מקשיבים כולם ברורים", נפטר עליו בנו בן עשרים וארבע שנים.

(69) ר' רפאל שלמה לאניאדו כותב: "הרב המוסמך כמוהר"ר אברהם לאניאדו ז"ל בנו של הרב הכלים... ישב על כסא אביו לדון ולהורות את בני ישראל בעיר הלזו והיה מופלג בעושר ובכבוד תורה וגדולה במקום אחד". שרית "כסא שלמה", ירושלים חש"ד, סי' א, דף א, א. אף הוא ביקר בארץ-ישראל ובשנת שפ"ג היה בירושלים (הקהלה היהודית בעאנה, עמ' כז). בתשובה משנת שע"ה בערך נאמר שחכמי צפת הורו לו שלא להתערב בענייני קהל המערבים בעאנה ומכל מקום "עבר על דברי רבותיו" ולא שמע להוראות חכמי צפת. אולם אפשר שהכוונה רבותיו במשמעות שסמכותם נודעת על קהילת חלב.

אה"ח 1234567

(70) רבי חיים יוסף דוד אזולאי, חלק ב, עמ' ש.

(71) מ' בניהו, ידיעות על צפת מזמן חידוש יישובה, עלי עשור, ירושלים תשי"ח, עמ' ק.

(72) שרית "אבקת רוכל", סי' קמו, דף צא, ג.

ולאחר פטירתו של ר' משה אלשיך עמד בראש חכמי צפת. נפטר בצפת בסופה של שנת ש"ט⁷³.
 רבי משה ב"ר מרדכי גאלנטי איש רומי. נולד בשנת ש' בערך. למד תורה
 בבית מדרשו של מרן ר' יוסף קארו וקבלה מפיו משה קורדובירו⁷⁴. הוא שמע גם מפיו ר' יוסף
 סאגיש, ראש הישיבה המפורסם בצפת. במקום אחד הוא כותב "ובהיותי בן עשרים שנה הייתי
 בבית החכם השלם החסיד כמהר"ר יוסף סאגיש זלה"ה ושמעתי מפיו שהייתי שכנו ובכמה לשונות
 מהרמב"ם ז"ל הייתי הולך אצלו כתלמיד לרב"ם⁷⁵. בהיותו בן שתים ועשרים שנה נתן לו מרן
 "רשות לדון בגיטין וקדושין"⁷⁶. מתשובה אחת שלו שבכתב-יד למדים אנו על הזמן. הוא כותב:
 "זו לי ארבעים שנה שאהיה עבד לעם ה' אלה לסדר גיטין וקדושין מימות הרב מוריניו כמהר"ר
 קארו זלה"ה ואפילו בחייו היה שולח אלי שאסדר למי שהיה מגרש ות"ל אין פוצה פה ומצפצף"⁷⁷.
 דברים אלה נכתבו בשנת שס"ו, הווי אומר שבשנת שכ"ו כבר היה עוסק בגיטין בצפת. אותה שנה
 עצמה נדפס ספרו הראשון "מפתח הזוהר" בויניציאה⁷⁸. ידועים חיבוריו "קהלת יעקב" על קהלת
 שנדפס בצפת בשנת של"ח וספר תשובותיו (ויניציאה שס"ח). נפטר בצפת סמוך לאחר שנת
 שע"ב⁷⁹.

רבי אלעזר ב"ר משה אזכרי. נולד בשנת רצ"ג. למד בישיבתו של ר' יוסף סאגיש.
 חיבר פירוש לירושלמי זרעים ומועד⁸⁰. עיקר פירסומו בא לו מספרו "ספר חרדים" שנדפס לאחר
 פטירתו (ויניציאה שס"א). הוא עמד בראש חבורת המקובלים הסגפנים "סוכת שלום". נפטר בשנת
 ש"ס, על-כל-פנים אחרי כ"ה באלול ש"ט, בלא בנים. במקום אחד בכתב-יד של פ"י על ירושלמי
 ביצה רשם ר' אלעזר אזכרי: "הסכמה חזקה קרויה בכל יום מאבי זקני לא אצא מצפת"⁸¹, דבר
 המעיד על חשיבותה וקדושתה המיוחדת של צפת בעיניו.
 רבי משה ב"ר אברהם בירב. אחיו של ר' יעקב בירב השני. עשיר גדול, מגדולי
 החכמים במצרים, עלה לצפת בשנת ש"ה בערך וגם בצפת עסק במסחר הצמר. נפטר לפני חודש
 אב שס"א. שריד מספר תשובותיו נמצא בין קטעי הגניזה שבקמברידג'⁸².
 רבי אברהם גבריאל. מתלמידי האר"י ולא ידוע מי היה רבו בנגלה. בכסליו של"ג

(73) שושילתא דבירב, שיופיע במקום אחר.

(74) ד' תמר, עוללות צפת, תרביץ, כרך כו, עמ' 111.

(75) שרית מהר"ם גאלנטי, סי' נב, דף כו, ד.

(76) שם, סי' קכז, דף סה, ד.

(77) שרית "זרע אנשים", כ"י ירושלים 82001, סי' מה. על זמנה של התשובה ר' רבי חייא רופא וספרו

"מעשה חייא", ארשת, ספר ב, עמ' 119. השווה לעיל הע' 47.

(78) ועיין תמר, שם, עמ' 115–116.

(79) בשנה זו הסכים על ס' "באר שבע" לר' יששכר בער איילינבורג (ויניציאה שע"ד). וסובר אני
 שנפטר סמוך ממש לשנה זו, לפי שבתשובות לקהילת עאנה של חכמי צפת משנות שע"ג–שע"ז חתומים
 "חמשה הדיינים" ואין שמו ביניהם ובודאי שאין הוא מקרה. ר' למעלה והע' 39. בשנת שפ"א נזכר בברכת
 המתים באגרת חכמי צפת ("צידה לדרך" לר' יששכר בער איילינבורג, פראג שפ"ג).

(80) ש' ליברמן, משהו על מפרשים קדמונים לירושלמי, ספר מארכס, גיריורק תשי"ז, עמ' שד–שיג.

(81) ליברמן, שם, עמ' שד.

(82) ר' הע' 73.

[אוצר החכמה]

מוצאים אנו אותו חותם, הוא ראשון ואחריו ר' משה גאלנטי, כחברי בית-דין בצפת⁸³. בשנת של"ט היה בטבריה. בשנת ש"ע חתם בראש החכמים של ק"ק איטאליאני בצפת. אף הוא נפטר בשנת ש"ב או סמוך לאחריה.

רבי יום טוב צהלון נולד בשנת שי"ט—ש"כ⁸⁴. עד עתה לא היה ידוע מי היה רבו, והנה מצאתי בתשובותיו שבכתב-יד שהוא מזכירו: "שמורי הרב מהר"ם בסודיה זלה"ה הורה ועשה מעשה"⁸⁵. וכן הוא כותב בתשובתו לר' ישעיה הכהן מסינים: "והנה מעכ"ת יודע דעת ובקי בדקדוק ככל אחיו הכהנים אשר שתו מי באר מים חיים מורנו הרב כמהר"ם ביסודא זלה"ה"⁸⁶. הר"ם ביסודו הוא אולי נכדו של ר' אברהם ביסודו מחכמי צפת שחתם על אגרת משנת רס"ד⁸⁷. אפשר שקיבל גם מפיו של ר' שלמה אבסבאן⁸⁸. ר' יום טוב צהלון היה מגדולי המשיבים. חלק מתשובותיו נדפס בויניציאה בשנת תנ"ד. נפטר סמוך לאחר שנת ש"ח.

רבי חייא רופא. נולד כנראה בצפת סמוך לשנת שי"י. רבו המובהק היה ר' שלמה סאגיש. עסק גם בקבלה וקיבל מפיו של ר' חיים ויטאל. לפני שנת שמ"ו עבר לטבריה. בשנות שס"ז—שע"א היה אב-בית-הדין בירושלים. נפטר בצפת בסופה של שנת שע"ז או בראשיתה של שנת שע"ח. חידושי על הש"ס ומקצת תשובותיו נדפסו בויניציאה בשנת תי"ב עלידי בנו ר' מאיר רופא⁸⁹.

רבי יעקב אבואלעפיא. בן בתו של מהר"י בירב. תלמידו של ר' שלמה אבסבאן⁹⁰. חברו מנעוריו של ר' יום טוב צהלון, וכך הוא כותב בתשובה ששלח אליו: "וכ"ת יודע כשהיינו לומדים בישיבת מורנו הרב ז"ל שמנעורי לא דברתי גבוהה"⁹¹. ומהריט"ץ השיב לו: "כי אנשים אתים אנחנו חבירים מקשיבים זה לזה מנעורינו וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל יעזבנו"⁹². בשנת שנ"ג כבר היה בדמשק⁹³ והיה רבו של ק"ק ספרדים. חזר לצפת ונסמך על ידי ר' יעקב בירב השני והיה בה גם בחודש אב שנ"ט. תשובותיו מפורסמות בכתב-יד וחלק מהן היה בידי חיד"א⁹⁴.

[אוצר החכמה]

חכמי צפת שסמכותם נודעה גם על הגולה סמכו גם חכמים מחוץ לארץ, שקיבלו על ידי כך תוקף וחשיבות אבל לא היתה להם "סמיכה" זו דבר עם הסמיכה בצפת. כבר בשנת שנ"ה בערך

(83) שו"ת מהר"ם גאלנטי, סי' צא, דף נא, ב.

(84) הקהלה היהודית בעאנה, עמ' יח. ודברי שם טעונים תיקונים.

(85) כ"י אוכספורד, סי' לז, דף קכה, ב.

(86) שם, סי' פב.

(87) מ' בניהו, תעודה מן הדור הראשון של מגורשי ספרד בצפת, ספר אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 115.

(88) ר' להלן וזע' 90.

(89) ע"ע במאמר הנ"ל בהע' 77.

(90) סמברי, "דברי יוסף", כ"י אוכספורד 2410, דף 109א; גויבאויר, סדר החכמים וקורות הימים, א.

אוכספורד תרמ"ח, עמ' 151.

(91) שו"ת מהריט"ץ, סי' רג, דף קנו, ד.

(92) שם, דף קס, ג.

(93) שו"ת "אהלי יעקב" לר' יעקב קאשטרו, סי' יט, דף לב, א.

(94) שם הגדולים בערכו.

עלה ר' דוד תאבת מבגדאד ור' יעקב בירב ועמו ר' יום טוב צהלון ועוד מחכמי צפת הסמיכו אותו ליישר וליישר לדון ולהורות בכל אותן הגלילות של ערביסטאן⁹⁵. ר' יום טוב צהלון וחכמי צפת סמכו גם לשני חכמים אחרים בחוץ לארץ. לר' עזריאל הלוי משאלוניקי ולמקובל ר' אהרן ברכיה ממדינה.

ר' עזריאל הלוי הוא בנו של ר' מאיר הלוי אשכנזי מחכמי האשכנזים בשאלוניקי וקרובו של ר' בנימין הלוי אשכנזי הפייטן והחכם הנודע. הוא למד בישיבות שאלוניקי. רבו המובהק היה ר' חיים שבתי ובתשובה ששלח לרבו בשנת ש"ב כתב: "אלופי ומורי אשר הציק עלי מימיו מים חיים לישא ליתן לפניו"⁹⁶. ר' עזריאל הלוי לא נמצא אז בשאלוניקי והיה כנראה בבילוגראדו, בעיר שבה היה המעשה שעליו נשאל. אחר-כך שימש כנראה רב בבודון⁹⁷. ר' עזריאל הלוי היה תומך בחכמי צפת⁹⁸. זמן סמיכתו לא נזכר אבל מסתבר שהיה זה לאחר שנסמך בשאלוניקי ובעת שנקרא לשמש רב בבילוגראדו. כלומר סמוך לשנת ש"ב.

ר' אהרון ב"ר משה ברכיה ממדינה נסמך לאחר שר' יוסף חיים שליח ק"ק איטאליאני בצפת שב משליחותו וסיפר לחכמי צפת על מעלתו וגדולתו בתורה. ר' יוסף חיים עשה בקהילתו של ר' אהרון ברכיה וחכמי קהל האיטלקים בצפת כתבו לר' אהרון ברכיה בשנת ש"ע — בעוד שלוחם שם — אגרת תודה על עזרתו למענם⁹⁹. שמות חכמי צפת שסמכו אותו לא נעתקו בכתב-היד אבל קרוב לוודאי שהם אותם החכמים שחתמו על כתב-הרבנות של ר' עזריאל הלוי¹⁰⁰.

[ו]

תעודות

- (א) ר' יעקב בירב מחדש הסמיכה על שיעור הידיעות הדרושות מן המוסמך.
(ב) כתב-הסמיכה שנתן ר' משה אלשיך לר' חיים ויטאל. תעודה זו ראה חיד"א בכתב-ידו של

- (95) ר' למעלה והע' 19. ור' דברי ר' יום טוב צהלון: "זכורני שחתמתי להחכם השלם השואל עם הרבנים זלה"ה והרשיגוהו לדון ולהורות בכל תפוצות ההמה". הקהלה היהודית בעאנה, עמ' כ.
(96) שרית מהרש"ש, חלק ב, שאלוניקי תע"ה, סי' י, דף נו, ג. שם נדפסה תשובתו של ר' עזריאל הלוי ובסופה הוא כותב: "אם יכשר בעיני אדוני ומורי שכונתי אל האמת... לכן אדוני ומורי ורבי הסר און מכשול מלב תלמידך... עזריאל בכה"ר מאיר ז"ל סג"ל". מתשובתו של מהרש"ש מתברר שר' עזריאל הלוי לא נמצא אז בשאלוניקי. רבו כותב לו בחיבה רבה ומסיים תשובתו: "שהדין דין אמת כאשר פסקת... ויפה דגת ויפה הוריה... ה' יאריך ימיך... ויעלך גם עלה על במתי ההצלחות גשמיות ונפשיות". שם, דף נט, א.
(97) מבודון שלח תשובה לר' יוסף מטראני והוא השיב לו "החכם השלם נחית לעומק דריגא האח נפשו כמה"ר עזריאל הלוי". שרית מהרי"ט, חלק ב, ויניציאה ת"ה, חושן-משפט סי' כג, דף כז, ג.
(98) כ"י אדלר 432. הידיעות הן משנות ש"ג, ש"ד, ש"ה, ש"ו, ש"ז, ש"ח.
(99) "מורח ומערב", כרך ג, תרפ"ט, עמ' 319—321.
(100) ר' אברהם גבריאל חתום בראש האגרת שנשלחה אליו בשנת ש"ע.

ר' משה אלשיך¹ והעתיקה בספרו "שם הגדולים" שכתב-יד (בגנוזי בית-המדרש לרבנים בניר יורק, סי' 0870, דף 13 ב).

(ג) שטר ההתקשרות של שבעה חכמי צפת שנסמכו על-ידי ר' יעקב בירב השני, שלא לסמוך אחרים שלא בהסכמת ר' יעקב בירב. אף טופס הסכמה זו, מועתק בכתב-ידו של הרח"ו, ראה חיד"א וחשב שהוא ר' יעקב בירב הראשון ולפי זה סבר "דמהריט"ץ הנסמך ממהר"י בי רב היה זקנר" ("שם הגדולים" בכתב-ידו של חיד"א, דף 21ב). מציאותה של תעודה זו בכתב-ידו של הרח"ו שהיה בעת כתיבתה בדמשק — אומרת דרשני!

שלוש התעודות נדפסו בפעם הראשונה על-ידי ר' ברוך דוד הכהן מווישניץ בקראקא בשנת תרמ"ב (בס' "לבושי שרד" לר' שלמה דוד אייבשיץ). הוא מצא אותן במקורן בירושלים ומכרן לר' אהרון מקרלין² (להלן — נוסח א). המהדיר חזר והדפיסן בספרו "ברכת הארץ" (ירושלים תרס"ד, דף סא, א—ג). על-פי המהדורה הראשונה נדפסו גם בס' "ארץ החיים" לר' חיים סתהון (ירושלים תרס"ח, דף קמו, ג). בשנת תרס"א הדפיס את התעודות יהג"ה (מיהו?) מצפת בעתון "היהודי", שנת תרס"א³. הנוסח הזה הוא מתוקן ונדפס על-פי טופס אחר, מבלי שידע המהדיר על כך שהתעודות נדפסו לפני כן. פעם רביעית נדפסו על-ידי ב"ח [ברוך חומה] ממעוררי חידוש הסנהדרין ב"השקפה" תרס"ב⁴. כיון שהתעודות נדפסו בשיבושים רבים והן כתובות בקיצור רב ראיתי להדפיסן שוב בנוסח מתוקן. תעודה ב נדפסה על-פי העתקתו של חיד"א.

(ד) כתב-הסמיכה שנתן ר' יעקב אבואלעפיא לר' יאשיהו פינטו מדמשק. "כסף נבחר", ויניציאה שפ"א, דף ב, ב.

(ה) כתב-הסמיכה מחכמי צפת לר' עזריאל ב"ר מאיר הלוי.

(ו) כתב-הסמיכה לר' אהרון ברכיה ממדינה. שניהם מקובץ תשובותיו של ר' יום טוב צהלון שכתב-יד אוכספורד, Mich. Add. 66 (קטלוג נויבאויר סי' 824)⁵. הכתב הראשון נמצא בס' פ, דף 225, והכתב השני — אחרי סי' רי.

(1) "ואני ראיתי מטהרת יד הקדש מהר"ם אלשיך זלה"ה כתב סמיכה שהסמך להרב הקדוש מהרח"ו זלה"ה. "ברכי יוסף", חושן-משפט סי' א, ז: שם הגדולים, ערך ר' חיים ויטאל.

(2) "העתק מכתב יד ישן נושן אשר היה בעיה"ק ירושלים ת"ו בחתימת ידי הרבנים הקדושים בעצמם. והכתיבה הי' כתב ספרדעים[ו] וגוף הכתבים עם החתימות נמכר בסך ששה לירוס וגשלח להרה"צ ר' אהרן זצוקללה"ה מקארלין. "לבושי שרד", דף טו, א — טז, א. משם עברו התעודות לגניזה הסטולינאית ומכאן תשובה לשאלתו של ג' שלום כיצד עבר שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י לסטולין. ר' מאמרו, שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י, ציון, שנה ה, עמ' 133.

(3) הוא כותב: "ההעתקות האלו מצאתי ביד איש נכבד פה צפת ח"ו". היהודי, שנה ד, גל' גל' ד, ט חשון תרס"א, עמ' 7. כנראה שכתב-יד זה נתגלגל מספרייתו של חיד"א לידי נכדו ר' גסים זרחיה אוולאי שהיה דיין בצפת. גם התעודות האחרות היו, כפי שנוכח במקום אחר, בידי חיד"א.

(4) השקפה, שנה ג, גל' לו, כט אלול תרס"ב, עמ' 270. וגם בחוברת מיוחדת. הוא כותב שבידו היו שני דמים בדפוס מכורכים עם עוד כמה דפי דפוס. בקצה תגליון היו הדפים קרועים, ועל-פי זה אפשר לקבוע שהעתיק מס' "לבושי שרד".

(5) תיאורו בספר הקהילה היהודית בעאנה, עמ' יז—יח.

[א]

ב"ה. ¹ בהיות הסכמתנו בהחזרת עטרת הסמיכה ליושנה לש"ש ² לתפארת התורה ולחזק בדקה, הסכמתנו שלא יסמך ³ שום חכם אחר שיוסמכו ארבעה אלא ⁴ עד אשר יתברר למסמך ⁵ שלמד כל הרי"ט עם פרושו ⁶ ושיהיה בקי בו ⁷ ושיהיה לו עיון טוב והבנה טובה ואז יוסמך. ומלבד זה לא יסמך עד אשר השיגה ידו כנו' להשלים את עצמו.

ומה שעלתה הסכמתנו כתבנו וחתמנו.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

[ב]

ב"ה. מהכח אשר חנן ה' אותי ליסמך ¹² ע"י מהר"ר יוסף קארו זל"ה, סמכתי אני את החכם השלם וחסיד המקובל הה"ר חיים וויטאל נר"ו. ולראיה בידו שיורה ידיו ככל דין מוסמך, כתבתי ונתתי בידו. היום עשרים לאלול שנת ה'תש"ן ¹³.

נאום משה בר חיים אלשיך זל"ה

[ג]

ב"ה. אנחנו הח"מ המוסמכים מפי הרב המוסמך מהר"ר יעקב בי רב נ"י כאשר כתוב ¹⁴ בידינו, קבלנו על עצמנו ¹⁵ שבכל ימי הר"י יעקב המסמך ¹⁶ לא נוכל ¹⁷ להסמך שום אדם כי אם בחבורת הרב המסמך ¹⁸. ואם נסמוך שום אדם שלא בחברתו ¹⁹ הרי הסמיכה ההיא בטלה ואין בה ממש. וקבלה זו קבלנו עלינו בבטוי שפתים ²⁰. יום ששי ב' יברך ישראל, לחדש מנחם י"ל ²¹ וקים.

משה גלאנטי אלעזר אזכרי ²² משה בי רב אברהם גבריאל יר"ט צהלון

חייא רומא יעקב אבולעפייא

אוצר החכמה

אוצר החכמה

[ד]

אנכי הרואה את דברי ספר התורה הזה שחכו ממתק' וכולו מחמדים, חביבים עלי דברי דודים, זה דודי וזה רעי, בחירי רצתה נפשי, החכם השלם המחבר נר"ו, לא ימיש מתוך אהלי מיום דעתי

(6) ליתא בנוסח א. (7) בנוסח א — לסמוך.

(8) בנוסח א — אלה. ונוסח ב מתוקן יותר שהרי לא נזכרו שמותם של ארבעה המוסמכים.

(9) בנוסח א — למוסמך. (10) בנוסח א — פרושו.

(11) בנוסח א — בקי בהרי"ף ובפרושו.

(12) על-פי העתק חיד"א, ובשאר הנוסחות — אותי הצעיר להסמך.

(13) שנת ש"נ. בשאר נוסחות — שנת ה'שי"ן. על זמנה של התעודה עיין: מ' בניהו, רבי חיים ויטאל

בירושלים, סיני, כרך ל, תשי"ב, עמ' סה—סו.

(14) נוסח א — כתב. מכאן משמע שבידי כל נסמך היה כתב-סמיכה.

(15) נוסח א — עלינו. (16) נוסח א — המוסמך. (17) נוסח א — יוכל.

(18) נוסח א — בחבורתו. (19) בנוסח א נוסף — ממש.

(20) יהפך לטובה, שנת ש"ט. בנוסח א — ו"ל. וב"ברכת הארץ" הושמטו ר"ת אלו לפי שהמהדיר לא מצא

להם מובן.